

УКРАЇНСЬКА НЕДІЛЬНА ШКОЛА У РОСІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАВДАНЬ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті проаналізовано специфіку організаційно-методичних засад, структури та особливостей функціонування однієї з найпоширеніших моделей українського закордонного шкільництва – національної недільної школи. Окреслено значення недільних і суботніх шкіл для збереження етнічної ідентичності та самосвідомості молодого покоління діаспори. Приведено конкретні приклади роботи регіональних недільних шкіл у Російській Федерації.

Ключові слова: освіта, Росія, національний, недільна школа.

В статье проанализирована специфика организационно-методических основ, структуры и особенностей функционирования одной из наиболее распространенных моделей украинской зарубежной школы – национальной воскресной школы. Очерчено значение воскресных и субботних школ для сохранения этнической идентичности и самосознания молодого поколения диаспоры. Приведены конкретные примеры работы региональных воскресных школ в Российской Федерации.

Ключевые слова: образование, Россия, национальный, воскресная школа.

The specific features of the national sabbath school's organizational and methodic bases, structure and peculiarities as one among the most widespread Ukrainian schools, functioning abroad, are analyzed. The sabbath and sabbatic schools' significance for saving the ethnical identity and young generation's self-consciousness within Ukrainian diaspora is outlined. The certain examples, concerning work of regional sabbath schools in the Russian Federation are introduced.

Key words: education, Russia, national, sabbath school.

Постановка проблеми і аналіз актуальних досліджень. За результатами моніторингу, проведеного Інститутом українознавства МОН України у 2006 році, у цілому у країнах української присутності традиційно поширені такі види освітніх інституцій: недільні школи (посідають 23,7% від кількості установ освітнього характеру), ЗОШ з українознавчим характером окремих дисциплін (20%), освітні курси (15,2%), факультети в університетах (11,2%), гуртки (7,2%) [1, 330]. Однак відповідно до країни проживання, особливостей функціонування громад, ставлення до національної освіти з боку місцевої влади, географічної віддаленості від української материкової території, умов освітнього середовища тощо, структура та форми (моделі) організації

освітніх закладів у різних країнах можуть суттєво варіюватися. З іншого боку, недільна школа як освітня модель виступає надзвичайно зручною формою забезпечення національної освіти фактично в усіх країнах, де мешкають українці. Моменти, пов'язані з діяльністю українських закордонних недільних шкіл окреслювали у своїх дослідженнях П. Полежаєв, В. Коник, О. Рубальський, В. Сергійчук, С. Карпенко та інші, однак їх розвідки нерідко не мають системного характеру або ж перебувають у розрізі вирішення не педагогічних, а історичних, культурологічних, соціумних проблем. Саме з цієї причини метою даної статті є вивчення особливостей функціонування типової недільної школи у контексті українського освітнього середовища у Російській Федерації.

Виклад основного матеріалу. На відміну від західної української еміграції, представники якої переважно самостійно обирали місцевості для життя, оселяючись там, де усвідомлювали для себе та власної родини кращі умови праці, побуту, загалом ліпші умови облаштування, українці Росії, особливо у ХХ столітті, найчастіше заселяли ті регіони, де помітно відчувався брак робочої сили (північні російські території, Сибір, Далекий Схід), нестача кваліфікованих кадрів і т. ін. Чимало українців розсіювалися регіонами Російської Федерації унаслідок розподілу на роботу по закінченні радянських вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Усе це після розпаду СРСР і пожвавлення з 90-х років ХХ ст. процесів ствердження національної ідентичності привело до ситуації, коли новостворювані українські громадські організації у Росії виявилися суттєво різними як чисельно, так і за можливостями свого економічного, соціального і кадрового потенціалу. Деякі з них так і не змогли на місцях мешкання з різних причин утворити власні освітньо-виховні інституції, бібліотеки, просвітницькі гуртки чи центри. З іншого боку, зважаючи на те, що загалом освітня складова здатна виступити вкрай важливим об'єднуючим чинником щодо діяльності національних організацій, а також виконувати провідну роль у процесах збереження та підтримки етнічної ідентичності, українці Росії завжди

прагнули до розвитку рідномовного навчання та забезпечення функціонування національних шкіл. *“Рідна школа, – стверджував учений-педагог В. Гирич, – є досить важливим фактором у житті громади. Вона є запорукою існування громади, тяглістю її та служить заборолом проти денаціоналізації наших дітей”* [2, 92]. Таке розуміння знайшло потужне віддзеркалення у російських регіонах у період радянської українізації 20–30-х років ХХ століття. У ході своєї пострадянської діяльності (1991–2011 рр.) у середовищі українців Росії прагнення до створення національної освіти привело до виокремлення кількох моделей освітньо-виховних установ, які сьогодні функціонують у різних місцевостях країни.

Найпоширенішою формою освітнього закладу в українському середовищі сучасної Росії виступають *недільні (суботні) школи*. Чимало з них виникло на базі національних осередків, первісними формами існування яких були хоріві та хореографічні самодіяльні колективи, просвітницькі спілки, театральні гуртки та центри народної творчості. З плином часу та відомим порушенням зв'язків із етнічною батьківщиною внаслідок розпаду СРСР активи українських осередків у Росії прийшли до розуміння необхідності здійснення кардинальних кроків у бік запобігання асиміляційним процесам, особливо серед молоді. Єдиним дієвим засобом протидії цим процесам могло стати започаткування системи рідномовного шкільництва, у якій недільна (суботня) школа покликана виконувати провідну роль у контексті збереження національної самобутності, продукуючи при цьому важливі завдання – навчання молоді рідної мови, плекання культури та забезпечення основ етнічного виховання.

На думку директора Української народної школи імені Т.Г. Шевченка Кіровського району м. Уфи (Башкортостан, РФ) Веліни Вахітової, недільна школа виступає *“навчальним закладом принципово нового типу як стосовно учня, так і щодо організації навчального процесу. Навчальний процес у недільній школі репрезентує усе багатство національної культури, спосіб життя народу, його цінності, традиції, соціальні норми поведінки і духовні*

цілі, тобто недільна школа покликана дати учням максимальне уявлення про етнос (його історію, культуру, звичаї та мову), який виступає об'єднуючою ниткою усіх занять” [5, 76–77].

Організаційна специфіка недільних шкіл передбачає значні відмінності від процесів проведення занять у типовій загальноосвітній школі. Зокрема, учні часто не отримують і не виконують домашні завдання, а також можуть бути позбавленими виконання класних завдань, вправ і інших звичних видів спонукальних робіт, дехто з учителів не продукує оцінювання знань, оскільки переважна кількість навчального часу відводиться на формування і розвиток мовленнєвих навичок через використання читання, говоріння, вживання різних видів рольових ігор, фольклорних розвивальних форм (лічилок, скоромовок, казок, примовок, приспівок, пісень тощо). Недільні або суботні школи у Російській Федерації, – на думку В. Вахітової, – дуже специфічні і різні за структурою та навчальним наповненням, однак *“усі вони ставлять перед собою одне спільне важливе завдання – пробудити зацікавлення учнів до занять і сформувати любов до рідної мови, культури, традицій і побуту етносу”* [Там само, 77].

Недільні школи покликані так чи інакше виконувати роль своєрідних національних культурних центрів у регіонах свого розташування. Серед форм шкільної діяльності нерідко передбачено започаткування та використання різноманітних типів невеликих національних музеїв (фольклорно-етнографічних, народних ремесел, образотворчого мистецтва, історичних і т. ін.), виставок, діяльність тематичних гуртків, аматорських театральних, літературних, музично-хореографічних, хорових колективів, екскурсійних клубів та клубів зустрічей. Так, в українській недільній школі, що діє при Національному культурному центрі України у Москві, щороку, крім навчальної роботи, яка включає вивчення української мови, літератури, мистецтва, історії, етнографії та краєзнавства, передбачається організація етнотематичних екскурсій, зустрічей з відомими українцями, ретрансляція виставок і концертів. Українська недільна школа в Уфі утримує музей

українського образотворчого та ужиткового мистецтва та історії (до речі, єдиний подібного типу у Росії), проводить фольклорні фестивалі, а суботня школа в Іркутську – етнографічні та книжкові публічні виставки.

Специфіка навчального процесу недільних шкіл нерідко передбачає їх безперервну (цілорічну) діяльність як з метою підтримки та поглиблення мовленнєвих завдань, так і з точки зору організації додаткових літніх ознайомчих і виховних форм роботи, які неможливо забезпечити дітям під час навчання у основній загальноосвітній школі. Серед останніх – поїздки до України з відвідуванням пам'ятних місць, участь у виїзних конкурсах і фестивалях (наприклад, одними із найвідоміших виступають міжнародний дитячий фестиваль фольклорних колективів діаспори “Усі ми діти твої, Україно!” у міжнародному таборі “Молода гвардія”, дитячий фестиваль-конкурс “Наша земля – Україна” у Артеку та інші), перебування у мовних, фольклорних спеціалізованих літніх таборах, на міжнародних курсах українознавства, молодіжних з'їздах, симпозіумах, творчих зустрічах тощо.

Як відомо, однією з передумов успішного функціонування школи є наявність обладнаного приміщення для навчання. Специфіка українських недільних шкіл у Росії полягає у тому, що вони вкрай рідко мають можливість працювати саме у таких приміщеннях (виключенням є усього кілька шкіл, наприклад, заклади в Уфі, Казані, Сургуті, Москві, Санкт-Петербурзі), оскільки місцеві російські державні адміністрації неохоче стимулюють розвиток національного шкільництва на громадських засадах. У одних випадках, за погодженням з місцевою владою національна школа орендує на вихідний день клас загальноосвітньої школи, у інших – навчання відбувається у непристосованих приміщеннях – читальних залах бібліотек, кімнатах для громадських зборів, офісах, клубах, редакціях газет, у третіх – у приміщеннях громадських організацій, які виступили ініціаторами діяльності недільної школи. В усіх згаданих випадках недільна школа дуже мало відповідає традиційно прийнятим вимогам, враховуючи обмеження можливостей для розміщення навчального приладдя, допоміжної техніки,

наочних матеріалів, а іноді навіть і недостатнє освітлення приміщень. У цих умовах піклування про створення елементарних умов для навчання безпосередньо покладається на учителя і прямо залежить від його особистих ініціатив. Дані аспекти важливі і щодо підтримки сталого учнівського інтересу до навчання у рідномовній школі, особливо за умови її організаційної недосконалості. Саме цю проблему недільних шкіл окреслював учитель з багаторічним досвідом Григорій Мигаль, звертаючи увагу на недоліки навчального забезпечення та їх негативний вплив на дітей: *“Перебувши цілий день у шкільній атмосфері, користуючись різномірним навчальним приладдям у загальноосвітній школі, діти, попавши в українську, спостерігали тут щось зовсім відмінне. Ці відмінності створювали у свідомості дитини думку, що тут, крім назви, нічого шкільного немає. Така думка, звичайно, витворювала у дитини помилкове відношення до української школи як такої. Діти вважали школу як щось другорядне, куди можна прийти і не прийти, де можна вчитись і не вчитись, вести себе свавільно, бо за те не буде ніяких неприємних наслідків”* [3, 48].

Серед багатьох важливих завдань усе ж основна місія недільної школи полягає у вивченні рідної мови. Міграційні процеси, пов’язані з переходом до іншого мовного середовища, звичайно, суттєво впливають на рідну мову її носія, яка у цих умовах найчастіше отримує статус вторинної. Важливою умовою збереження рідної мови виступає той фактор, який дозволяє уможливити володіння творчою та комунікаційною складовими (мислити та спілкуватися) у носія цієї мови. Якраз цю розвивальну функцію і покликана виконувати недільна школа в умовах чужого полікультурного середовища.

Вивчення рідної мови – процес складний і розмаїтий. В умовах Росії, де спостерігається мовна близькість української та російської мов, чимало учителів недільних шкіл у процесі мовного навчання намагаються це враховувати: використовують порівняльні мовні аспекти, спираються на учнівський досвід, уже набутий у загальноосвітній російській школі, користуються запитальниками, творчими задачами, тестами. Навчання

української мови передбачає постановки кількох цілей: досягти рівня розуміти мову, користуватися розмовною мовою, вміти вільно читати тексти, володіти письмовою мовою, збагачувати лексичний запас. Загалом двомовний учень недільної школи повинен відпрацювати навички розмовної української мови, вміння слухати і розуміти слова, речення, текст, усвідомлювати зміст прочитаного чи почутого, відповідати на запитання учнів, учителя, спілкуватися. Активно при цьому використовуються діалогові мовленнєві форми, що дає можливість значно актуалізувати навчання та наблизити його до побутових форм мовного вжитку. У процесах викладання української мови у недільних школах двомовним учням з перевагою російської великого значення набувають додаткові чинники, у першу чергу родинний вплив і стимулювання з боку батьків: *“не варто применшувати вплив батьків, родинного оточення, атмосфера якого дає оцінку всім соціальним системам, що впливають на підростаюче покоління. І якщо батьки, потрапивши на чужину, намагаються швидше асимілюватися, то й більшість дітей не закріплюють у собі національно-психічної підпори, не стійкі у відстоюванні національних цінностей і відмінностей, власної уособленості в цьому світі,”* – вважає дослідниця С. Карпенко [1, 331].

Розглянемо деякі особливості організаційно-навчальної роботи недільних шкіл на прикладах діяльності кількох закладів цього типу.

Однією з кращих українських шкіл у Російській Федерації є Нижнекамська (Татарстан) недільна школа “Лелеки”. Ця установа функціонує з ініціативи місцевої НКА “Вербиченька” (голова – Євген Савенко) з лютого 1996 року. Учителем школи працює кваліфікований педагог Людмила Найденко. Український клас діє на базі міського Центру ремесел чуваської гімназії № 34, де йому виділене пристосоване приміщення. Крім того, на цій же базі активно функціонують Український культурний центр і молодіжний осередок, національна бібліотека. Школярі мають можливість вивчати українську мову, літературу, а також тематичні блоки з історії, географії, етнології та культури України. Учитель Л. Найденко прагне

повсякчас підвищувати рівень своєї кваліфікації, опанувавши за останні 10 років програми учительських курсів при Ніжинському державному університеті, Львівській Політехніці та Педагогічному інституті Українського Вільного університету у Мюнхені, є постійним учасником багатьох науково-практичних конференцій з проблем функціонування освіти у діаспорі.

Педагогічна концепція школи “Лелек” передбачає розподіл учнів за групами: від 6 до 12 років – молодша група, від 12 до 18 – середня, від 18 до 25 – старші слухачі. Учитель намагається приділяти чимало уваги психофізичним особливостям учнів, саме так формуються підгрупи та навчальні пари школярів, при цьому враховуються і дитячі побажання; нерідко пропонуються різний темп виконання та рівень складності навчальних завдань, заохочуються дискусійні та ігрові форми занять. Під час занять учитель пропонує старшим і більше підготовленим дітям самостійно засвоїти частину навчальних блоків і виступити перед молодшими школярами, що викликає неабиякий інтерес у останніх і, як стверджує Л. Найденко, дозволяє значно поліпшити навчальні результати за умови добросовісної підготовки учня-доповідача. У школі також прийнято закріплювати вивчений матеріал попередніх років навчання у наступні. Заняття відбуваються 4 години на тиждень згідно із заздалегідь укладеним розкладом (2 години – у тижневі дні, 2 години – у неділю).

Подібно до Нижнекамської недільної школи структурно та методично організовані й інші навчальні інституції цього типу, серед яких національна недільна школа “Злагода-Согласіє” Калінінського району м. Уфи, українська недільна школа м. Казані, недільний клас при ЗОШ № 7 м. Петропавлівська-Камчатського, українська недільна школа у м. Оренбурзі, недільна школа у м. Салаваті, недільна школа у м. Новосибірську, суботня школа у м. Іркутську та інші. Наприклад, школа імені П. Поповича при Національному культурному центрі України у Москві призначена для навчання дітей від 7 до 17 років. Школа працює при чотирьох учителях. У залежності від віку та

уподобань учнів навчальним планом тут передбачено вивчення української мови та літератури, історії України, українознавства, національної пісні і танцю. На момент відкриття у складі недільної школи перебувало 8 учнів, у 2006–2007 навчальному році – 26, у 2007–2008 навчальному році – 51, у 2009–2010 навчальному році – 20, у 2010–2011 – 49 школярів. Заклад відвідують діти з українським та російським громадянством, а також громадяни інших країн, батьки яких є вихідцями з України. На заняттях використовуються різноманітні навчальні прийоми: бесіда, діалог, гра, демонстрація, аудіювання, читання за ролями, робота у парах, колективні форми навчальної праці та інші – відповідно до віку дітей, мети та очікуваного результату. Структура школи передбачає поділ на 4 вікові групи: дошкільну – від 5 до 6 років, молодшу – від 7 до 10 років, середню – від 11 до 14 років, старшу – від 15 до 17 років. Заняття відбуваються щонеділі по 4 академічні години. Завдяки своєму столичному розташуванню, школа, звичайно, перебуває у центрі уваги як українських громадських організацій Москви, так і державних інституцій України, а керівництво закладу намагається в інтересах учнів використовувати ці преференції. Зокрема, культурним центром України у Москві було виділено пристосоване приміщення – велику класну кімнату, обладнану найсучаснішим навчальним приладдям, наданим для потреб школи МЗС і Посольством України.

Однією з найбільш продуктивних на теренах Росії виступає українська народна (недільна) школа імені Т.Г. Шевченка Кіровського району м. Уфи Республіки Башкортостан (директор – Маргарита Тарасова). Школа виникла у 1993 році і, за словами співголови національно-культурного центру українців Башкортостану “Кобзар” В. Дорошенка, *“усе починалося з самодіяльної недільної школи, де збиралися люди далеко не молодіжного віку, які співали українських пісень, слухали уроки української мови та граматики під керівництвом першого учителя Нестора Васильовича Чумала”* [4, 32]. Оскільки школа імені Т.Г. Шевченка була одним із перших українських освітніх закладів, започаткованих на пострадянському просторі Російської

Федерації, то у 90-х роках ХХ ст. і на початку ХХІ ст. вона зуміла отримати істотну матеріальну та моральну підтримку з боку багатьох державних і громадських установ в Україні. Зокрема, систематичну допомогу школі здійснювали Міністерство освіти і науки України, навчально-методичний центр “Україна-діаспора” (О. Хорошковська), Всеукраїнське товариство “Просвіта” (П. Мовчан), товариство “Україна-Світ” (І. Драч), Українська Всесвітня координаційна рада (М. Горинь), Центр співпраці з українською діаспорою при Ніжинському університеті (С. Пономаревський), а також численні громадські організації західної гілки українського закордоння. За їх підтримки школа була забезпечено великою кількістю навчальної літератури, аудіо- та відеоматеріалами, комп’ютерами, методичними рекомендаціями для учительської праці. Протягом 1993–1995 рр. кращими фахівцями з України тут проведено кілька методичних семінарів з проблем викладання україністики у російських школах, а у серпні 1994 року за пропозицією керівництва недільної школи на базі Санжарівської загальноосвітньої школи Чишмінського району Башкортостану відбулися загальноросійські курси підвищення кваліфікації вчителів українських освітніх установ у Росії, у яких узяли участь 47 учителів-практиків. Курси відбулися під егідою Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України, Міністерств освіти Росії та Башкортостану. За результатами роботи курсів їх учасники провели спеціальну нараду на тему “Проблеми введення української мови та літератури, історії та культури у школах Російської Федерації”, яка визначила основні пріоритети українського шкільництва на подальші роки.

Завдяки активній позиції Уфимської недільної школи імені Т.Г. Шевченка та її симпатиків, з 1996–1997 н. р. виник і почав працювати при міській середній школі № 9 перший повноцінний український дитячий клас, обладнаний за найвищими освітніми вимогами, які висувалися до навчальних установ того часу. Тут викладаються українська та англійська мови, прикладне мистецтво, історія, народна музика і танці. Навчання здійснюється кваліфікованими учителями, відібраними за конкурсом. Учні школи є

постійними учасниками усіх проукраїнських навчальних, культурно-мистецьких та ювілейних акцій, які відбуваються як в Україні із запрошенням дітей з-поза меж держави, так і у Республіці Башкортостан.

Союз художників України спеціально для потреб школи, а також для розвитку національних мистецьких смаків її учнів передав у користування закладу більше тридцяти оригінальних полотен сучасних українських митців. Дана колекція утворила основу для музею образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, який щороку поповнюється новими експонатами з України та Башкортостану. Крім того, недільна школа володіє унікальною бібліотекою україністики, яка нараховує більше чотирьох тисяч примірників дитячої, навчальної, педагогічної, художньої, мистецької літератури, а деякі з видань є рідкісними навіть для найбагатших книгозбірень сучасної України.

У зв'язку із функціонуванням у Росії українських недільних шкіл нерідко постають проблеми необхідності їх залучення до державної федеральної або регіональної освітньої системи. Це впливає з головного завдання, яке покликані виконувати такі школи – здійснювати освітню діяльність. Тут відбуваються педагогічні заняття з різних галузей знань – філологічних, історичних, мистецьких. Учителями, як правило, виступають фахові педагоги, які постійно намагаються підвищувати свої кваліфікаційні знання та вміння з метою більш якісної, інноваційної трансляції їх учням. Тобто, недільні школи реалізують навчальну програму, яку в освітній системі Російської Федерації прийнято називати додатковою освітою.

Окремі українські школи справді перебувають у системі регіональної додаткової освіти і навіть здійснили державну реєстрацію своїх установ. Позитивне ставлення шкільного керівництва до державної реєстрації закладу виникає тоді, коли з'являється необхідність проводити деякі комерційні види діяльності, мати власний банківський рахунок, здійснювати фінансові операції на користь школі, заключати угоди. Крім того, меценати та попечителі незареєстрованої недільної школи суттєво обмежені у своїх можливостях підтримки закладу, оскільки така школа не є юридичною

особою, а тому добродчинні внески та пожертви неможливо передати законним шляхом. У інших випадках школи не відчувають нагальної потреби у державній реєстрації (і таких українських недільних шкіл у Російській Федерації більшість), оскільки вони виступають структурними підрозділами тих зареєстрованих громадських об'єднань, у межах яких вони були ініційовані і розвиваються.

Висновки. Таким чином, українська недільна школа виступає вагомою ланкою забезпечення національної освіти в умовах Російської Федерації. За умови доцільної організації, структурного упорядкування та наявності кваліфікованих педагогічних кадрів вона здатна виконувати суттєву роль у процесах збереження та підтримки етнічної ідентичності української молоді, яка мешкає за межами батьківщини.

Література

1. Карпенко С.Д. Проблеми та перспективи українського шкільництва за кордоном / С.Д. Карпенко // Українознавство. – 2007. – №2. – С. 329 – 332.
2. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей / [Пометун О.І., Султанова Л.Ю. та ін.]. – К.: Інженіринг, 2010. – 248 с.
3. Мигаль Г. Рідна школа товариства “Просвіта” / Г. Мигаль. – Вінніпег: Самопоміч, 1956. – 111 с.
4. Развитие социально-экономического и культурного сотрудничества Башкортостана и Украины: [материалы международной научно-практической конференции / відп. і наук. ред. В.Я. Бабенко]. – Уфа: МГОПУ, 2003. – 231 с.
5. Совершенствование изучения предметов украиноведческого цикла в образовательных учреждениях Российской Федерации: [мат.международного семинара / отв. ред. Бабенко В.Я.]. – Уфа: МГОПУ, 2003. – 143 с.

